

LINNÆA I FOLKEMEDICINEN

Linné var baade i livsanskuelse og handlinger stærkt præget af "oplysningstiden", hvis idéer beherskede hele 1700-tallet og gav nye optimistiske impulser til alle kulturomraader. Dens væsentlige grundtræk var udbredelsen af en videnskabelig indstilling til problemerne og en handlekraftig lyst til reformer. Oplysningstiden genopdagede nationaløkonomien, sociologien, den empiriske psykologi og den sammenlignende kulturforskning. Baaret frem af en idealistisk tro paa værdien af alle menneskelige fremskridt fik den dog ogsaa dels skeptiske, dels ateistiske og materialistiske konsekvenser.

Det utilitaristiske syn paa naturen er karakteristisk for Linnés samtid. Man interesserede sig ikke blot for planternes (og dyrenes) fysiologi og systematik, men ogsaa – og nok saa meget – for etnobotanikken, d.v.s. væksternes nytte eller skade. Man søgte efter indenlandske nytteplanter, som kunne give surrogater for hidtil importerede vegetabilia. Og Linné, der stedse havde sit lands velfærd for øje, udrettede meget ogsaa paa dette felt. Velkendt er hans store anstrengelser for at faa bragt en levende theplante til Sverige. Linné interesserede sig stærkt for nytteplanter som tobak og cochenillekaktus og alle dyrkede og vilde lægeurter – ud fra den betragtning, at hvis de kunne trives eller samles i Sverige, kunne den port lukkes, hvorigennem tusinder

af dalere hvert aar forsvandt til udlandet. Hans værker rummer da ogsaa en rigdom af etnobotanisk stof. Overalt, hvor han kom frem, interviewede han almuen om dens anvendelse af og navne til væksterne. I sin *Gotländska Resa* (1745) skrev han:

Bond-Botanicquen är intet alltid til at förakta, och hafwa Böndren, åtminstone har på Landet, sina egne namn mäst på alla Örter. Jag tog en beskedelig Bonde med mig ut på Ången, som där kiände långt flere Örter än jag någonsin förmodat, och hans namn på dem hade merendels sina artige Originer.

Linné nævner naturligvis særlig gerne de ting, som hans yndlingsplante *Linnaea borealis* kunne bruges til. I *Flora lapponica* (1737) skriver han (med venen Artedi som kilde): *Allmogen i Ångermanland brukar koka denna växt och använda den till baddningar och omslag, emedan den är ett hastigt verkande medel mot reumatiska smärtor.* – Hans "Upsats på de Medicinal växter ..." (*Vet. Ac. Handl.* 2, 1741) nævner ikke Linnæa, men urten er optaget blandt de officinelle vækster i de akademiske afhandlinger *Plantæ officinales* (1753) og *Censura medicamentorum simplicium vegetabilium* (1753): *Linnaea Herba, per Norlandiam in doloribus Rheumaticis interne &*

externe usitatissima.¹ Efter ordet 'usitatissima' er i omtrykket *Amoenitates academicae* (ed. 2, Erlangen 1788) tilføjet: *ideoque in Daniae officinas, pharm. intravit*² – en oplysning, som jeg ikke har kunnet verificere. Linnæa indførtes i den svenske farmakope 1775, men forsvandt med denne.

Om plantens anvendelse i svensk Finland og nogle svenske distrikters folkelige tilnavne hedder det i *Flora Svecica* (1745) og dens anden udgave (1755):

Ostrobothniensibus Benwärcsgräs. Usus: Foliorum infusus loco Theae cum lacte specificum est in doloribus arthriticis et rheumaticis. Ostrobothnienses cataplasma sive fotu in ovibus [!] dolores pedum curant.³ – Suetice Linnæi ört, Angermannis Windgräs ... Uplandis Torrvärksgräs, Jemtis Klågräs, Medelpadis Hwita Kläcker ... Dalis Jordkroner.

I hans *Materia medica* (1749) omtales plantens egenskaber saaledes: *Vis: diluens, diuretica. Usus: Rheumatismus, Dolores*⁴ – og en anmærkning sammesteds: *Linnæa nondum intravit nostras officinas, quamvis frequentissima in*

nostra terra et usu eximia ipsius vulgi experientia confirmata.⁵

Linné gjorde sig som nævnt store anstrelser for at stimulere en indenlandsk theavl. Om Linnæa skriver han i *Wästgötareisa* (foretaget 1746, udgivet 1747): *Ingen Svensk växt är funnen tjenligare til Thé; ty dess runda Blader gifwa en god smak, och därtil rensa blodet framför alla andra växter, så at ännu inet säkrare medel ar emot Torrvärk, Gikt och Flussar*. Og i afhandlingen *Flora oeconomica* (1748): *Linnæa loco Theæ commendanda*.⁶

I en ekskursionsrapport fra samme aar (1747)⁷ siger en af hans disciple, at den *för sin godhet och nytta framför thet chinesiska theet berömdes*. Hertil føjer Åke Berg en kommentar: *Hänvisningen på linneans förträfflighet som tesurrogat tyckes till all lycka ej ha vunnit någon större anklang! Den förökar sig mycket långsamt och är ytterst svår att plantera in på ny lokal*.

Martin Vahl's referat af Linnés botaniske *Prælectiones privatissimæ* paa Hammarby 1770⁸ fortæller, at

1740 gav Arch: Linné en Æske fuld av Bladerne til en fornemme Frue i Stokholm under Navn av Lapsk Thee, med hvilken hun tracterede andre Fruentimre, som admirede den. Den havde nogen Smag av bitre Mandler og ey uangenem, men Blommerne ere endnu angenehmere, og meget meere Mandel smagende. Heele Nordland drikker Decoct av denne udi Værk, hvorpaa jeg har de he[r]ligste observationer. I Norge bruges den i alt Udslag, purpura, Herpes⁹ etc: Mon

1 Linnæa-planten anvendes meget i Norrland baade indvortes og udvortes for reumatiske smerter.

2 "Den er ogsaa indført i de danske apoteker".

3 Anvendelse: et udtræk af bladene, i stedet for the, og tilsat mælk, er et specifikt middel for artrit- og reumatisme-smerter. Österbottingerne læger smerter i benene hos faar med grød eller varme omslag.

4 Virkning: fordelende, urindrivende. Anvendelse: reumatisme, smerter.

5 Linnæa er endnu ikke blevet indført paa vore apoteker, uagtet den er meget almindeligt forekommende i vort land og via anvendelsen hos almuen fik bekræftet sin fortræfflighed.

6 Linnæa bør anbefales som erstatning for the.

7 Skarlagensfeber [?], herpes zoster ("helvedsild").



Linnaea (*Linnaea borealis*), ur C. A. M. Lindman, *Nordens flora*, 1917.



Allt sedan Linné har linnean haft en särställning inom botanisternas symbolspråk. Foto: Håkan Tunón, 2004.

den ey skulde tiene til at uddrive Kopper og Meslinger?⁸

Albrecht von Haller har i sin *Historia stirpium indigenarum Helvetiæ inehoata* (Bern 1768, p. 131) en – fejlagtig – oplysning om linnæablomsternes anvendelse mod hudsygdomme: *ad morbos eutaneos infusum florum valere alii*.⁸ Som kilde anfører han *Provinc. medic. berätt. Pag. 7* (1761). Det paagældende sted er imidlertid ikke nævnt Linnæa, men *Linaria* (og *Verbascum*) mod kropsudslet; der maa altsaa være tale om en fejllæsning.

Ogsaa efter Linné nævnes Linnæa's folke-medicenske anvendelse og de dertil knyttede

navne af mange svenske forfattere. De fleste citerer dog mere og mindre af mesterens værker og hæfter sig mest ved dens tilskrevne effekt mod gift og reumatiske lidelser.

A. J. Retzius' *Försök til en Flora Oeconomica Sveciæ* (II, 1806, Lund, p. 418f.) beretter:

Örten har uti swår Höft- och Lärvärk flere gånger wisat sig werksam, så wäl som i annan Flussgicht. Den drickes då såsom et starkt Thee med mjölk morgon och afton ... Är värken mycket swår, kan man äfven efter Doctor Lundmarks råd göra et kalt omslag på stället af friska Örten som stötes med litet Ätticka til en tjock gröt: Många som warit beswärade af mindre häftiga anstötter af Flussgicht eller så kallad flygande wärck af förkylningar hafwa nyttjat et mindre starkt Thee på torra Örten til dageligt bruk en langre tid, dock med mjölk ... och kan Örten i detta hanseende anses såsom en god husmedicin.

Knap et halvt aarhundrede senere nævner og forklarer Richard Dybeck i sit tidsskrift *Runa* (1849, p. 14f.) en lang række Linnæa-navne; paa nær to refererer de alle til anvendelsen mod gift og reumatisme:

Gicktegräs (Värmland) *Örten användes flitigt mot gikt;*

Torrvärksgräs (Uppland, Norrland, jnf. Linné 1755) *Torrvärk brukas än oftast af mer afväga allmoge för: gikt;*⁴

Benvärksgräs (Ö.botten, jnf. Linné 1755);

Rohaltgräs (V.botten) anvendt mod 'halt-het' (krampe) i 'ran' (hoften) som følge af gift;

Stighåltgräs (V.botten) *ett medel mot sjuka benleder, mot haltande stig l. gång;*⁵

Vregräs (Ö.götland) *Allmogen använder hela örten till omslag om vridna l. vrickade leder – altsaa 'vridurt';*

Knarrgräs (Dalarna)⁶ forklarer Dybeck derhen, at navnet *tilläffventyrs af det prassel, l. den*

8 Infusion paa blomsterne nævnes af andre som virksom mod hudsygdomme.

knarring, som höres då man trampar på mattan af örtens täta refvor, hälst då växten öfvergått till torrhet. Navnet har dog snarere relation til *knarr* = knirken (i gigtstive led);

Klägräs (Jämtland, jnf. Linné 1755) sigter utvilsomt til en folkemedicinsk anvendelse mod *klå* = (fnat-)kløe, scabies, men Dybeck skriver: *Troligen ock för någon läkeegenskap hos örten, så vida namnet ej har gemenskap med nästföljande* –

Ettergräs särdeles fröhusen äro tätt besatta med styfva hår, hvilka verkl. bränna i åtminstone orsaka klåda – allt efter hudens beskaffenhet. Navnet snarere til *etter* = materie, pus.

Der ud over har Dybeck ikke andet *än att den, inkokad tillsammans med torkade oxläggar [Primula] på sina ställen begagnas, i stället för mjölk, till gröt o.d.* Og han slutter sin omtale af Linnæa med at pege paa, at ikke et af plantens mange folkelige navne knytter dens udseende og anvendelse sammen til f.eks. rohaltkrona, klådocka eller benvärksblomma. *Hvilken skärande poesi! En stark syftning hitåt har en gång genomgått hela Svenska växtuppkallelsen, och gör det än på afväga trakter.*

J. E. Rietz har i sit *Svenskt Dialekt-Lexikon* (Lund 1867, p. 272) foruden de fleste af Dybeck's navne endnu to, nemlig *Vinngräs* (Ångermanland, jnf. Linné 1755), til *vinn* = (gigt-)smerte, og *Kninablome* fra Gamla Karleby og Kronoby i sv. Finland. Han anfører navnet under ordet *knä* i forbindelse med knia (bøje knæ), kniskål m.fl. og tolker det som 'knäblomma', med henblik paa blomsternes placering. Men ogsaa denne benævnelse kan hentyde til plantens brug mod knæskader (leddegigt?).

En del af de gamle Linnæa-navne lever stadig paa folkemunde, men nærmere nutiden bliver omtalen af plantens folkemedicinske anvendelse naturligt nok mere og mere sparsom. – En *Örtbok eller Anvisning till Naturliga Botemedel för de wanligste Sjukdomar*

(1858, p. 15) anbefaler et dekokt af hele planten mod gigt og podagra. Fra nyere tid er som endnu levende folkenavne noteret *rohaltsgräs* (Umeå), *stickhaltgräs* med oplysningen, at planten forhen blev almindelig brugt for krampe, hofteskader, samt *giktgräs* (Värmland), *giktblomme* (Kussjön), *torrvärksgräs* (Uppland) og *benvärksgräs* (Ö.botten).⁸ Ifølge en forfatter 1935⁹ blev Linnæa endnu for cirka 40 aar siden [1895] i Ramsle kaldt *ickorrtåga* og et dekokt af urten brugtes mod kraftig diarre og andre maveonder. Befolkningens viden om anvendelsen mod gigt synes derimod at være gaet tabt. – Badning med afkog paa Linnæa (*ledgräs* eller *torrvärksrot*) var godt mod gigt og blev i Norrland anset for at være effektivt mod *skräp i ögonen*.¹⁰

To henvendelser til svenske institutioner om plantens folkemedicinske benyttelse i vor tid gav negativt resultat. Herr arkivarie Sten-Bertil Vide ved Landsmålsarkivet i Lund meddeler mig, at han ved meget lidt om Linnæa som lægeværk:

I min hemtrakt (ett par mil från Linnés Råshult) är linnéan mycket vanlig och välbekant för folket, men jag har aldrig hört att man på något sätt använt den till medicin eller annat. Från Landsmålsarkivets samlingar känner jag endast en uppgift om linneans användning i praktiskt bruk. I en uppteckning från Fryele socken i Småland år 1952 står det: *Även linnean plockades och koktes till dekokt eller te mot reumatism* (Landsmålsarkivet i Lund n:r 4961 s. 2).

Förste assistent Brita Egardt, Folklivsarkivet i Lund, finder det ikke sandsynligt, at en gennemgang af arkivet vil give noget resultat, og henviser til, at Linnæa saa vidt erindres ikke nævnes i svarene paa en spørgeliste om vækster i husholdningen, lægekunst og magi. Planten maa derfor antages nu at være gledet helt ud af Sveriges folkelige farmakope.

NORGE

Ogsaa i Norge er Linnæa blevet – og bliver fortsat – flittigt brugt i folkemedicinen, navnlig mod hudsygdomme og ganske særlig mod virussygdommen helvedsild (herpes zoster, ignis sacer). Denne specielle norske anvendelse, som allerede nævnes af Linné 1755: *Norwegis Norrislegrass ... Norwegi fumū externe febrem Scarlatinam tollunt et Scabiem decocto*⁹ – er af ham som af flere senere forfattere¹¹ fejlagtigt blevet forvekslet med skarlagensfeber. Herpes zoster kaldes i Norge norisle, nårisle, norede, risla, narild, voneld og giver ligesom skarlagensfeberen røde, kløende pletter paa kroppen (jnf. svensk klågräs). Om effekten mod skarlagensfeber melder der sig da ogsaa nogen tvivl – det gælder bl.a. J. A. Murray (*Apparatus Medicam.* I, 1776) og A. J. Retzius (II, 1806): *At skarlakansfebern botas i Norrige, då man rökar med Örten, och Skabb därstädes med afkok deraf, berättas wäl, men är wissertligen ibland de osäkra kurer.* Anvendelsen inspirerede en række ret enslydende folkenavne til Linnæa som *nårislegräs*, *-blad*, *rislegras*,¹² *noretlegras*, *norisle*, *marislegräs*¹³ i de forskellige landsdele; endvidere *voneldgras*.¹⁴

Det almindelige var (er) røgning, eventuelt sammen med 'alvnæver' (nogle lavarter: *Nephroma arcticum*, *Peltigera aphthosa* m.fl.).¹⁵ *De reiv nårislegras og røkte seg mæ fe nårisle*.¹⁶ Men et infusum blev ogsaa benyttet til badning, omslag eller indvortes som the. Eller man bar planten, lagt mellem to klude, paa udslettet.¹⁷ Helvedsild kunne ogsaa læges ved bestrygning ("smøring") med Linnæa.¹⁸ Nårislegras kogt i øl anbefaler tre forfattere i 1700-tallet som det virksomste middel for helvedsild, dels brugt udvortes, dels som drik.¹⁹ *For di sjukon* [herpes

zoster] *var naaril-grase ei sikker raad; de er eit lite gras som veks millom ein-kjørrum paa sume stalle, helst paa storgjen grunn*.²⁰ Hjalmar Falk skrev 1921, at denne praksis stadig blev brugt mange steder i Norge,²¹ I. Reichborn-Kjennerud 1940: Planten er kjent hele landet over som råd mot nårisle.²² Professor Ove Arbo Høeg har truffet mange folk, som af egen erfaring sagde god for Linnæa-kuren (*Blyttia* 16/1958, p. 147f.), og hans kollega Rolf Nordhagen skriver (1959) som svar paa min forespørgsel, at

den tørrede urt brukes fremdeles mot herpes zoster enkelte steder i landet, dels som kompress, dels som uttrekk og tas gjennom munden. Flere pålitelige folk har fortalt meg at herpes zoster utslettet tørker inn og skaller av ved denne behandling. Jeg har forespurt på universitetets Farmasøytiske Institutt om man der har studert plantens innholdsstoffer og event. virkninger, men fikk svaret: nei!

Forsøg med Linnæa som lægeplante burde anstilles for at faa klarlagt, om denne gamle indikation virkelig beror paa virksomme indholdsstoffer.

Imidlertid har Linnæa ogsaa været brugt udvortes (røgning) mod andre hudlidelser, saaledes 'alvblåst' (nældefeber, urticaria; sygdommen forveksles af almuen ofte med herpes zoster),²³ scabies,²⁴ udslet,²⁵ eksem og mæslinger.²⁶ Det er derfor sandsynligt, at anvendelsen fra først af ikke skyldes praktiske erfaringer, men signaturlæren. Den krybende skovvækst har lange bladløse liggende stængler og traadtynde grene med smaa runde blade; habitus kan minde om udslettet ved herpes zoster, der breder sig i et bælte omkring kroppen paa patienten.²⁷ Tilsvarende navne til et par lignende planter: *nårisle-*, *noretlegras* (*Alchemilla vulgaris*) og det botanisk knæsatte *norell* (*Spergularia*) tyder paa, at ogsaa disse planter (plus Linnæa?) har været brugt for helvedsild, indvortes i mælkedekokter og

9 Kaldes af nordmanden norrislegrass. Nordmanden læger udvortes skarlagensfeber med røgen og udslet (scabies) med et dekokt.

udvortes som røgning.²⁸ Den lave kurvblomst *kattelab* (*Antennaria dioeca*) har ligeledes været brugt mod hovedsild; som Linnæa faar denne plante krybende sidestængler med ovale blade.²⁹

Kaldt Linnés *the*³⁰ og *tegras*³¹ blev Linnæa endvidere regnet for blodrensende og urindrivende (jnf. Linné 1747, *Wästgötareta*),³² brugt som øjenbadevand mod smitsom konjunktivitet,³³ i Telemarken mod epilepsi,³⁴ mod tuberkulose ("brystsyge")³⁵ og i Nordfjord og Finmarken under benævnelsen *flesme-*, *frismegras* (ogsaa navn til *Alchemilla vulgaris* og *Veronica officinalis*) som grødomslag paa flesme, flisma ??: fingerbylder eller knoglebetændelse (panaritium ossale).³⁶ De norske Linnæa-navne *beinverksgras* (Østfold) og *turverksgras* andre steder skyldes anvendelsen til omslag paa gigt og reumatisme – en praksis, der vel er kommet til Norge fra Sverige.³⁷ Ogsaa den botanisk nærtbeslægtede *Lonicera xylosteum* 'ledved' (o.l.) nævnes som ordineret til afvaskning mod reumatiske lidelser.³⁸ Endelig blevet dekokt i Telemarken indtaget mod krampe (epilepsi?).³⁹

FINLAND

Nogle folkemedicinske ordinationer er allerede nævnt fra de svensktalende provinser (Linné 1755, jnf. Retzius II, 1806: *Säkrare är det bruk österbottningen gör deraf, då han kokar et omslag deraf at bota swullna ben hos Fåren*; Dybeck 1849, m.fl.). En veterinær anvendelse er ogsaa noteret fra nyere tid: *värkgräs* (= Linnæa) for 'torrsjukan' hos kreaturerne, naar deres benstamme tørrede ind (knogletæring?).⁴⁰

Men planten blev ogsaa brugt for ledsygdomme hos mennesket. Linné's discipel Pehr Kalm skriver 1754 i dissertationen *Historisk och Oeconomisk Beskrifning öfwer Calajoki Sockn uti Österbotn*, at *Linnæa ... brukas til*

*almänt läkemedel emot benwärrck, och berättas den wara mycket god därtill, enär de ömma och siuka ställen med samma Linnæa badas och hötas.*⁴¹ I *Berättelser* etc. av J. G. Colliander 1769, p. 440: *Någre har i landet [Björneborgs län] brukelige Hus-Curer ... Linnæa Borealis kokas i wattn och bindes så warm, som tolas kan omkring lemmar, som kommit ur led.* Og fra nyere tid: Ved seneforstrækning gned man det syge sted og omgivelser med kogt *sinugräs*, d.v.s. Linnæa's stilke og blade.⁴²

Fra det finske Finland tyder en række folkelige navne paa Linnæa's indikationer:⁴³

Jäsenheinä 'led- (eller lem-)urt' (noteret 1909);

Nivelheinä 'ledurt' (1906);

Luuvaloheinä, *-ruoho* 'gigt-, reumatismeurt' (1823ff.);

Rampimaruoho 'krampeurt', *Rampine* (1860ff.);

Tyräheinä, *-ruoho* 'brokurt' (1803ff.);

Kiimaruoho 'brunsturt' (1909);

Lemmenruoho 'elskovsurt' (1860), jnf. *Virma* (1850), *-heinä*, *-ruoho* (1860); præfix = fyrig, kaad, og *Virmajuuuri* (1866ff.) til *Valeriana officinalis*, der ogsaa har været benyttet som afrodisiakum.

RUSLAND

Linnæa er almindelig over hele det nordlige Rusland, hvor planten først og fremmest er blevet anvendt mod reumatisme, hold i ryggen og lænderne, smerter i leddene og udvendige svulster. J. G. Gmelin hævder i sin *Flora sibirica* (III/1768, p. 129), at han i St. Petersburg ofte har prøvet plantens virkning mod gigt- og reumasmarter, men ikke blev overbevist.

En henvendelse til dr P. N. Kibaltjitj, som leder den botaniske afdeling ved Sovjetunionens videnskabelige forskningsinstitut for

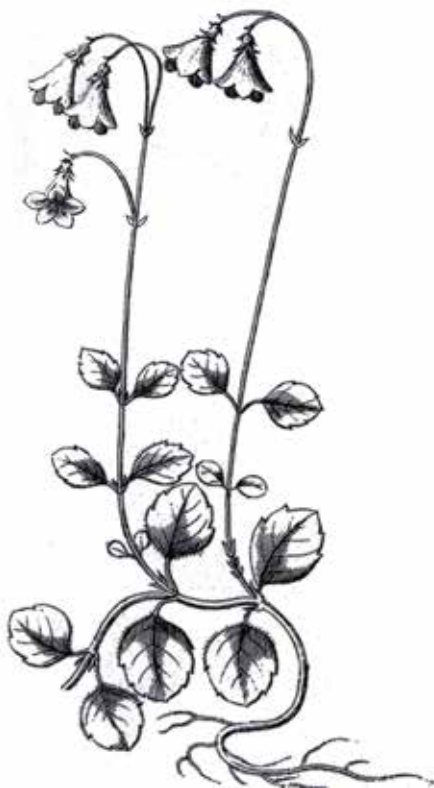
lægeurter og aromatiske planter (Vilar), resulterede i en række værdifulde oplysninger. Man har underretning om Linnæa's anvendelse ved nogle nervelidelser, mod hovedsmerter og kulilteforgiftning, for mangelfuld vandladning og diarré. Indvortes benyttes et vand eller mælkekokt af plantens stængler og blade, undertiden ogsaa blomsterne. Med de varme plantedele, som bliver tilbage fra afkoget, gnides de smertende steder. Endvidere faar køerne i visse egne Linnæa ind med fodret for at forbedre mælkens kvalitet.⁴⁴ Institutionen Vilar har nu indledt et nøjere studium af plantens indholdsstoffer og virkninger; til denne undersøgelse fremskaffes raamateriale fra alle nordlige provinser.

AMERIKA

Linnæa er i Nordamerika repræsenteret af underarterne *L. americana* Forbes og *L. longifolia* Howell. Skønt ret almindelig i de cirkumpolare egne er der kun faa oplysninger om plantens folkemedicinske brug hos indianerne og hvid mand. Dekokt af bladene giver en the for hoste.⁴⁵ Thompson-indianerne i British Columbia drikker et afkog som medicin, men hensigten er ukendt,⁴⁶ og Potawatomi-stammen (Wisconsin) anvender hele planten, som kaldes *bine' obüküns* 'agerhøneurt', mod ukendte kvindesygdomme.⁴⁷ I den amerikanske medicin nævnes *Linnæa americana* som mavebitter, adstringerende og antireumatisk middel.⁴⁸

ANDRE LANDE

Uagtet Linnæa forekommer i Skotland, nordlige England, Mellemeuropa (f.eks. ret almindeligt i Svejtseralperne), mere sporadisk i Danmark, Polen, Kaukasus og paa Grønland,



Linnea (Linnæa borealis), ur Linnés lappländska resa, Carl von Linné, Carl, Iter lapponicum, 1913.

spiller planten ingen af disse steder nogen rolle i folkloren eller skolemedicinen.⁴⁹

For megen hjælp ved udarbejdelsen bringer jeg herr professor Nils von Hofsten i Uppsala en hjertelig tak.

LITTERATUR OG TILFØJELSER

- 1 Linné, Carl von, 1952, *Herbationes upsalienses I. Herbationerna 1747*, (særtryk af Svenska Linné-Sällskapets årsskrift 1950-51), Uppsala, s. 31, 58.

- 2 *Bergens Museums Aarbok*, 1910, no. 1, s. 45.
- 3 Droguen kaldes *Linnei-Te*: Ekkard, Fr., 1795, *Haandbog over almeennyttig Naturkundskab*, København, s. 256; *Videnskabernes Selskabs Ordbog*, 1820, L 150. Se iøvrigt under afsnittet Norge.
- 4 Ifg. Lyttkens, A., 1912–15, *Svenska växtnamn* III, Stockholm, s. 1648, findes navnet *torrværksgräs* allerede i *Catalogus et Valor medicamentorum* [medicinaltakst], 1672, Hafniae.
- 5 *Robolt- og stighåltgräs* nævnes fra Västerbotten af hhv. Liljeblad, Sam., 1798, *Utkast till en svensk Flora*, Uppsala og Wahlenberg, Georg, 1824, *Flora suecica* I, Uppsala; *lambetsgräs* hos Haartman, J. J., 1759, *Tydelig underrættelse om de mäst gångbara sjukdomars kändedom etc.*, Stockholm, jnf. Lyttkens [note 4] I, 1904–06, s. 168.
- 6 Navnet allerede hos Kröningsswärd, C. G., 1843, *Flora dalecarlica*, Falun, jnf. Lyttkens [note 4] I, 1904–06, s. 168.
- 7 Retzius, A. J., 1806, *Försök til Flora Oeconomica Sveciæ* II, Lund, s. 418 har *drefettergräs*.
- 8 *Västerbotten*, 1926, s. 252, 275.
- 9 *Ångermanland-Medelpad*, 1935, s. 45.
- 10 Tillhagen, Carl-Herman, 1958, *Folklig läkekunst*, Stockholm, s. 211, 225.
- 11 Bl.a. Gunnerus, Joh. Ernst, 1766, *Flora norvegica* I, Nidrosiæ, s. 37; Tonning, Henrik, 1773, *Norsk medicinsk og oekonomisk Flora* I, København, s. 172; Hornemann, J. W., 1906, *Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære*, København, s. 588.
- 12 Reichborn-Kjennerud, I., 1922, *Våre folkemedisinske lægeurter*, Christiania, s. 88; sm. Forf., 1940, *Vår gamle trolldomsmedisin* III, Oslo, s. 34f. (med etymologi, jnf. Falk, Hjalmar, 1921, *Bidrag til norsk folkemedisin* I, Christiania, s. 68f., 71f., 74).
- 13 Høeg, Ove Arbo, 1939 (særtryk), *G. T. Holms liste over plantenavn fra Numedal og Sandsvær i 1750-årene*, Oslo, s. 98; sm. Forf., 1950, "Norske plantenavn hos nordmørpresten Eilert Hagerup Kjempe", *Blyttia*, nr. 8, s. 111f.; her bemærkninger til *nordildgræs* hos Gunnerus [note 11] m.fl.
- 14 Odal, ifgl. Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 88.
- 15 Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12], s. 33 (Gadeland); Falk [note 12], s. 69.
- 16 Flatin, Tov, 1939, *Gamalt frå Numedal*, Oslo, s. 31.
- 17 Svar paa spørgelister om norsk folkemedicin, se Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12], s. 176f.; *Folkeminnen frå Bøherad* [Telemarken], 1925, ORT, s. 125.
- 18 Falk [note 12], s. 67; Nordbø, Olav, 1945, *Segner og sogür frå Bøherad*, Oslo, s. 138.
- 19 Falk [note 12].
- 20 Kleiven, Ivar, 1915, *Gamal Bondekultur i Gudbrandsdalen, Lom og Skjaak*, Kristiania, s. 126.
- 21 Falk [note 12], (Strøm, H., 1762, Wilse, J. N., 1779, Wille, H. J., 1786).
- 22 Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12], s. 35.
- 23 Wilse, J. N., 1779, *Beskrivelse over Spydebjerg Præstegjeld*, Christiania, s. 132 (ved Trondheim); Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 88; svar paa norske spørgelister, se sm. Forf., *Vår gamle* [note 17].
- 24 Gunnerus, J. E., 1766, *Flora norvegica* I, Nidrosiæ, s. 37, jnf. Linné, Carl von, 1755, *Flora suecica*, Stockholm.
- 25 Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12] I, 1928, s. 212; III, s. 36.
- 26 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 88f. (med litteraturhenviisninger!); sm. Forf., *Vår gamle* [note 12], s. 22 (Vestfold), 146 (Nordnorge), jnf. s. 176f.
- 27 Høeg, Ove Arbo, 1958, i *Blyttia*, Oslo, nr. 16, s. 148.
- 28 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 89 og sm. forf., *Vår gamle* [note 12], s. 36; jnf. note 13.
- 29 Høeg [note 27].
- 30 Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 131, 315 (Gunnerus, 1766 m.fl.).

- 31 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 88 (Land).
- 32 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 89 < Krogh, J. A., 1813, *Efterretninger om Provstiet Nordfjord*, Bergen.
- 33 Svar paa spørgeliste: Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12] V, 1947, s. 10.
- 34 Quisling, N. A., 1918, *Overtroiske Kure og Folkemedicin i Norge*, Christiania, s. 30.
- 35 Hornemann [note 11].
- 36 Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle* [note 12] II, 1933, s. 148 < *Medisinalberetn.*, 1900, s. 188; Krogh [note 32], s. 205, 213, 246; Qvigstad, J., 1932, *Lappische Heilkunde*, Oslo, s. 135; *Maal og Minne*, 1923, s. 82.
- 37 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 89 (Odal), sm. Forf., *Vår gamle* [note 12] IV, 1944, s. 124 (ingen kildeang.).
- 38 Reichborn-Kjennerud, *Våre* [note 12], s. 89.
- 39 Quisling [note 34].
- 40 *Finlands svenska folkdiktning* VII. *Folketro och Trolldom 5. Magisk folkmedicin*, 1927, Helsingfors, s. 724.
- 41 Jnf. *Berättelser rörande Medicinal-Werkets Tilstånd ...*, 1765, Stockholm, prov.med. J. G. Collianders berätt. (Sawolax och Carelen), inlämn. 1765. *Medicinal-Wäxter som ... växa häromkring*, p. 334.
- 42 *Finlands* [note 40], s. 202 < *Hembygdsminnen* III, 1925, s. 12 (Borgå).
- 43 Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinnimet*, Helsingfors, s. 204f.
- 44 Følgende kilder nævnes i besvarelsen: Krylov, P. N., 1876, *Om folkelige lægeurter, som anvendes i Perm-guvernementet*, (Arbejder udg. af Selskabet af naturforskere ved Det kejserlige universitet i Kazanj II), Kazanj, s. 44; Larin, J. V. & Sizyh, S., 1917, "Materialer til studiet af folkelige lægeurter i Irkutsk-guvernementet", *Izvestija Vsorgo*, s. 236; Grintsevitj, O. M., 1933, *Lægeurter i det vestlige omraade*, Smolensk, s. 55f.; Sergijevskaja, L. P., 1940, *Materialer til studiet af folkelige lægeurter i Zabajkal-omraadet*, udg. af Vilar, Moskva.
- 45 Bergen, Fanny D., 1899, *Animal and Plant Lore*, Boston, s. 113 (Trinity Bay paa New Foundland); Gunther, Erna, 1945, *Ethnobotany of Western Washington*, Seattle, s. 47 (Snohomish-stammen).
- 46 Teit, James A. & Steedman, E. V., 1930, *The ethnobotany of the Thompson Indians of British Columbia* (45th Annual Rep. of the Bureau of American Ethnology), Washington, s. 458.
- 47 Smith, Huron H., 1933, *Ethnobotany of the Forest Potawatomi Indians*, Milwaukee, s. 45f.
- 48 Ibid. < Nickell, J. M., 1911, *Botanical Ready Reference*, Chicago.
- 49 Forespørgsel hos prof. dr. Heinrich Marzell, Gunzenhausen (Bayern) 1959. Linnæa er ikke nævnt i Gessner, Otto, 1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg.